

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Būties širdis

Kai girdi žodį „vertybės“, lyg ir viskas aišku. Vertė suvokiama kaip dvasingumo pagrindas, moralinis imperatyvas, tai, kas laikui bėgant ir amžiams keičiantis nesikeičia ir neprapuola. (Netgi jei „vertybės“ turi ir pragmatinį, racionalų pagrindą – galbūt ypač tada, nes „plaukiojantis“ dvasingumas, kurį sunku apibūdinti patikrintais proto ir patirties kriterijais, yra veikiau pavojingas, nei vertingas).

Žodį „vertybės“ mėgsta vartoti įvairių socialinių sluoksnių atstovai: ir politikai, ir visuomenininkai, ir žurnalistai, ir menininkai, ir tiesiog neabejingi piliečiai. Jeigu tuos „neabejinguosius“ sluoksniuotume pagal pažiūras, išsilavinimą, estetinį skonį ir apskritai viso to, kas vyksta aplinkui, nuovoka, jų vertybinis supratimas kartais pramuša visus sluoksnius. Paprasčiau tarus, kvailys pasirodo besas ne toks ir kvailas, o protingas – ne toks jau ir protingas. Ką bekalbėti apie dvejopų standartų taikymą, kurį geriausiai iliustruoja senas antikos posakis *Quod licet Iovi, non licet bovi*. O dar labiau pribloškia tai, kad iš pažiūros išsilavinęs, protingas žmogus nemato (?) ar renkasi nematyti tokių standartų taikymo, vykstančio tiesiog akyse, prikišamai.

Gal todėl ir žodis „vertybės“ ima skambėti vis tyliau, vis dusliau. Jau seniai nebegirdžiu kadaise populiarios sąvokos „amžinosios vertybės“. Ir labai gerai, nes dabar karaliauja *laikinosios*. Jos dar galėtų būti skirstomos į madingas, progresyvias ir nebemadingas, atgyvenusias, kurios galėtų funkcionuoti kaip truputį juokingas, mielas reliktas. O gal apskritai reikėtų apsiriboti pragmatiškomis ir aiškiai apibrėžtomis vertybėmis, siejant sąvokos prasmę su „verte“. Tuo, kas įkainojama. Tada galėtume sakyti, kad egzistuoja didesnės ir mažesnės, pigesnės ir brangesnės vertybės ir galėtume racionaliai pagrįsti jų supratimą.

Nes iš esmės juk baisu, kai „vertybės“ reiškia ne kažką tikro, apčiuopiamo, gal net pačiupinėjamo, o ezoterinę miglą, padebesių kisielių, kuriame plaukioti gali kas tik netingi. Juk netgi diktatoriai mėgsta šį žodį. Galbūt net labiau už kitus. O šiame pasaulyje, kur atmintis ima išsitrinti ir aprėpti vis mažiau, kur iliuzijos priimanos kaip būties pagrindas, kur altruizmą praryja nepasitikėjimas ir įtarumas, kur dvejopi standartai virsta įprasta praktika, kai pinigai tampa tikslu, o nebe priemone – vertybės prisitaiko, susispaudžia, nebeperžengia ribos, nebesukrečia, nebesupurto būties pagrindų.

Jos tampa kasdieninėmis, žmogiškomis. Laikinomis. O jeigu *kažkas* ateina, plūsteli iš pačios pradžios – žmogaus ar pasaulio – pasidaro nejauku, o kartais – netgi baisu. Nuolankumas, gailestingumas, liūdesys, romumas, teismo alkis ir troškulys, širdies tyrumas, persekiojimo kentimas... Kas tai? Ar tai – vertybės? Kaip jas įkainoti? Suprasti? Kaip jas pritaikyti?

Jos atrodo keistos ir nepriimtinos, nes gyvename laikais, kai už šias dorybes priimtinesnės atrodo netgi didžiosios ydos – apsirijimas, tinginystė, godumas, gašlumas...Nes ydas šiuolaikiniame pasaulyje mokama pateikti „nukenksmintas“, netgi juokaujant apie jų „baisumą“.

O kas pateiks dorybes? Tokias, kokios jos iš tiesų yra? Kas išreikš jų didybę, romumą ir grožį? Jų begalinę jėgą, pulsuojančią būties širdyje? Jei pasauly neliktų nė vieno ydų nesugadinto žmogaus, būties širdis išliks pirmąpradė – romi, mylinti, tyra, amžina.

Renata Šerelytė

Nuotrauka iš interneto

SVETIMAM
MIESTE

*septynerius metus tavęs laukiau
septynis šimtus plaštakių gyvenimų
nugalint viską kas laikina nukertant viską kas laiki-
na
viską paliekant*

*tušti lagaminai ir pelės
šalna ant žolės ir sodai
ryjantys vėją ir vėjas nešantis rudenį
ir ruduo žudantis sodininkus*

Alvydas Šlepikas

MRF

MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fon-
das 2026 m. suteikė
21 000 Eur paremti
projektą: *DRAUGAS*
laikraščio diasporos
žiniasklaida.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Būties širdis • 2-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius. Kūrybai reikia kaltininko, kuris autorių išprovokuotų (Juozas Aputis, 2) • 3-as psl. Algis Vaškevičius. Prezidento Kazio Griniaus 160-mečiui skirti renginiai vyks visus metus • 4-as psl. Astrida Petraitytė. Tradicinė, bet naujai besiangaužojanti Vilniaus knygų mugė (2) • 6-as psl. Rimantas Vanagas. Atgiję laiškai žadina mintis ir jausmus... • 7-as psl. Vytautas Mačernis, Juozas Kėkštas, Henrikas Nagys, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Kazys Bradūnas. Poezija • 8-as psl. Vilniaus knygų mugė (tęsinys)

Kitame numeryje: Baigiame pasakojimą apie Vilniaus knygų mugę • Tinginės dienoraštis. Kovas

RAŠYTOJO UŽRAŠAI

Kūrybai reikia kaltininko, kuris autorių išprovokuotų (2)

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Tęsinys. Pradžia 2026 m. kovo 7 d. „Kultūroje“

Ar tebesate įsitikinę, kad laikas teka tik į ateitį?

Gal kada nors ir buvau įsitikinęs, bet įsitikinimai keičiasi, kaip keičiasi po nudegimo oda. Tada ji pasikeičia akivaizdžiai, pasidarydama kitos spalvos, natūraliai irgi nuolat keičiasi, tik nepastebimai. Vadinasi, amžina kaita ir amžinas pastovumas. Į žmogaus amžiaus pabaigą laikas vis labiau ima keisti savo kryptį, bet jis pradeda tokio pasikeitimo ilgėtis ir apskritai žmonijos istorijos požiūriu: didėja trauka prie pradmenų! Civilizacijos technologijų pataikavimai žmogaus kūnui pašėlusiu greičiu žmogų tolina nuo gamtos ir dvasingumo, dėl to siela katastrofiškai tuštėja, šaukdamasi arba sprogimų, arba ieškodama negyvenamos salos.

Gilinant, kokios temos ir prasmės vienija Apučio kūrinį, akivaizdu, jog visada buvote neabejingas lemties, likimo temai. Lemties taškai, net lemties paklodės, antrasis lemties galas – tai ne vienas skaitytojas įsidėmėjo romane „Smėlynuose negalima sustoti“. O ir pagrindinė romano tema – susitaikymas su lemtimi. Kas be ko, šią temą galima aptikti ir novelėse. Rinkinio „Gegužė ant nulūžusio beržo“ viena novelių grupė net pavadinta „Lemties veidrodžiu“. Skaitytojo išvada galėtų būti maždaug tokia: Apučio žmogus priima lemtį. Na, o ką ta prasme pasakytų pats Aputis? Ar tikite likimu, lemtimi? Kas, kokia situacija privertė ryžtis tokiam sprendimui? Ar daug jis įtakojo ne tik Jūsų kasdienybę, bet ir kūrybą?

Apie šią dalyką geriausiai gali pakalbėti burtininkai ir labai tikintys žmonės. Neįmanoma čia nei tikėti, nei netikėti. Pamenate Biblijos Jobą? Jis nepatikėjo ir ėmė grūmoti Viešpačiui. Kuo visa tai baigėsi? Susitaikymu. Tai šitas dalykas – prisivertimas savaip išgyventi lemtį galbūt ir tėra ne lemtis, o tavo paties valia. Ir tai dar klausimas: ar esi laisvas taip ar kitaip lemtį išgyventi? Ar niekas nelemia tavo išgyvenimo?

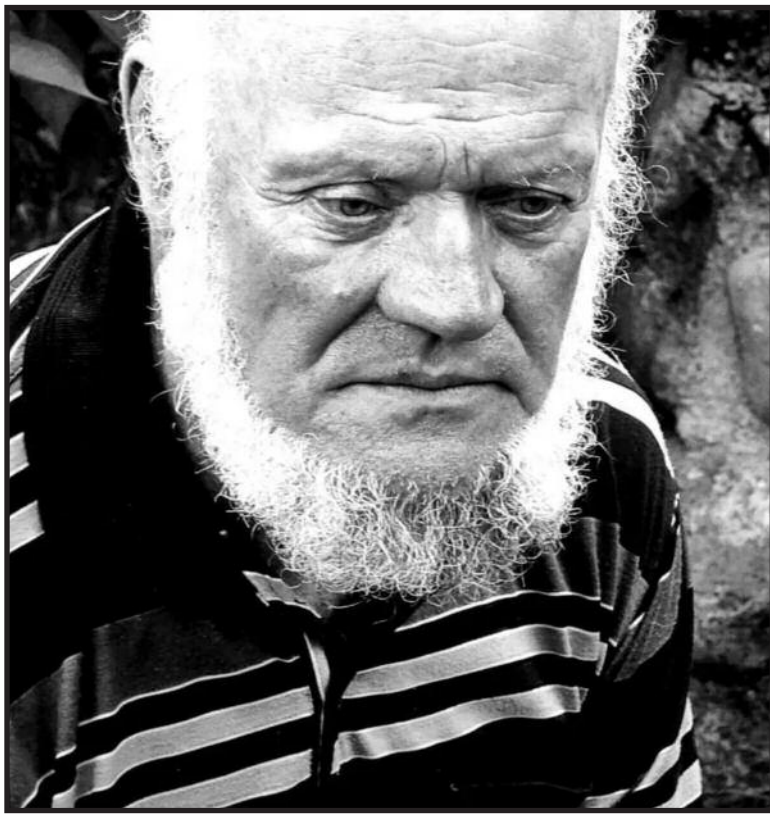
Pačią pirmąją paskutinio pasaulinio karo dieną mes, du broliai, ir tėvas, kažki ko buvome suėję į tokį tvartelį, o gal malkinę, atgalėjome vienas paskui kitą, ir taip žengus kelis žingsnius mums pro pat ausis – taip pro pat, kad tėvas sakė, jog kliudė jo ūsus... – nulėkė juodas šuns dydžio sviedinys ir nukrito toli dvaro laukuose. Tai ką – tie, kurie sviedinį paleido, taip ir buvo suplanavę jį paleisti mums pro ausis, o tėvas per naktį buvo kūręs planus, kad išeidami iš tos malkinės nė per milimetrą nepasiduotume į šoną? Likome nekliudyti ir iki pat didžiosios lemties įgijome teisę aną tolimą mirksnį išgyventi.

Gyvenime toks lemties supratimas padeda lengviau atlaikyti ir tikrąsias audras, ir audras stiklinėse... Nesipriešinimas blogiui – Levo Tolstojaus romano pamokymai? Kodėl nesipriešinimas? Tau bus atsiųstas blogis, o tu dar nežinai, kaip jį sutiksi, tavo lemtis gal bus kaip tik jį be atodairos pulti, bet galutinis nelemties rezultatas bus juokiantis ar verkiantis tą buvusį savo antpuolį išgyventi.

Į novelių ir romano stilistines sąsajas kai kas pasižiūrėjo su priekaištu. Vis dėlto, matyt, tokie kritikai pamiršo apie Jūsų teisę išlikti savimi. Taip arti lyrikos nedažnas prozininkas. O grynoji lyrika niekada netraukė? Gal ir bandymų būta?

Turbūt ne vien dėl stilistinių sąsajų romanas buvo kelių kritikų apdaužytas. Ir gerai! Taip jam ir reikia. Taip buvo lemta, jog autorius parašytų taip, kad nepatiktų... Ar maža kas man, kas antram, trečiam nepatinka? Bet nei aš, nei kitas, nei tie, kuriems kas nors nepatinka, negali padaryti, kad išvis nebūtų nepatikimo objektų. Mums palikta teisė lemtį be jos nuorodų išgyventi. Taip mes išgyvendami ir gyvename, taip išgyvendami ir krutame.

Kadaise esu bandęs sukalti kokį eilėraščių – pasirodė, kad prie šitokio pobūdžio kūrybos prieigų lemtis neleidžia man prieiti.

Juozas Aputis.

Regimanto Tamošaičio nuotr.

Negali neįsidėmėti, kad daugelyje Jūsų kūrinių veikia tie patys personažai: Milašius, Maksutis, Rimydis, Mortūnas ir kiti. Kodėl?

Tikriausiai ne vienas galėtų paliudyti, kad nuo vaikystės tau žinoma, girdėta pavardė, rodos, ir visą rašinį kažki kaip sušildo, sustiprina, suteikia autentiškumo. Niekad neteko patirti, ar tai pajaučia „pašalinis“ skaitytojas? Gal kartais dėl to, kad numanai, jog pirmąsyk pasitaikius tai pavardei ar vardui, skaitantis nieko nejaučia, ir pamini tą vardą jau kitur ir dar kitur, jau romane ar kokioj apysakoj, taip, ko gero, tikėdamasis skaitytoją labiau atsikelsiant į tavo gyvenimo plotą.

Jau nemažai metų daug laiko praleidžiate Dzūkijoje. Ar pasaulio pakraščiu Jūsų romane įvardijamas Palkabalio kaimelis turi ką nors bendro su Zervynomis? Kaip čia Jums gyvenasi?

Visai netoli Zervynų ir iš tikrųjų yra toks Palkabalio kaimas, tačiau romane vis dėlto labiau šmėkšo Zervynos, kai kurios detalės visai tikros, tikra ir pirkia, kur apsistoja girininkas Milašius, tikra ir girininkija, kurios dabar kaip įstaigos jau nebėra, išlikęs tiktai pastatas. Yra vienas kitas „iš tikrovės“ ir personažas. Neseniai susitikau su romano traktorininko sūnumi – įstabiu Dzūkijos papročių ir ama-

tų žinovu ir mokovu. Jis sakęs tėvui, jog pastebėjęs panašumų su romano Mortūnu, tėvas nelabai tikėjosi... Autoriui tai didelis džiaugsmas – neduok Dieve parašyti taip, kad tikrai save atpažintų tas ar kitas žmogus, atpažintų iš kokios ryškios detalės, o visos kitos būtų ne jo! Beje, pradžioje ir buvau manęs romaną vadinti „Palkabalyje negalima sustoti“, bet laiku supeikė literatūros mokslo žmogus Vytautas Vanagas – kam reikia tikrų pavadinimų, sakė jis, atsiranda lyg kokia pretenzija į tikroviškumą, geriau bendresnis žodis. Pavadinimą pakeisti ypač pagelbėjo prisiminimas, jog kadaise, gilios sovietijos laikais, rodos, baltarusis Brylis savo romaną buvo pavadinęs akivaizdžiai prasmingai – „Zabalotėje švinta“...

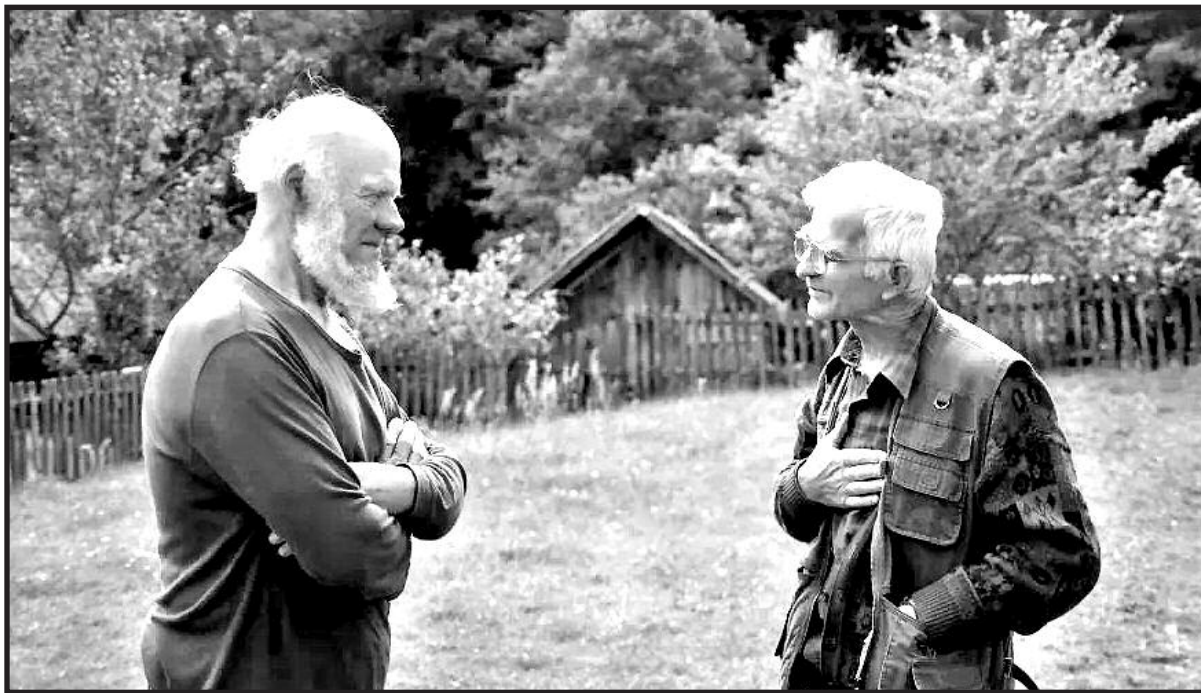
O Zervynose visai nieko, ypač žiemą, užtenka laiko pagalvoti ir paliūdėti. Čia kažki kokie aiškesni lemties ženklai, o ypač jų išgyvenimas, lemtis čia vaikšto dažniausiai katinų atsargumo žingsniais, užtat visada jauti ir juntti, kaip jos ratai barška ir dunda kur nors toliau, kur nors Vilniuje, o ir Briuselyje ar Paryžiuje.

Kam daugiau sentimentų šiandien atiduodate – Zervynoms ar gimtajam kaimui? Kas pastarajame dar primena Jūsų pradžią?

Didžiumą laiko gyvenu Zervynose, tad sentimentai atitenka gimtinei, Balčiams Nemakščių seniūnijoje, Raseinių rajone. Pats save

tramdau, kad taip viduje nesiautėčiau – ima toks išsiūti, kai prisimenu laiką, kurį sovietijos programuotojai ar vykdytojai vadino pergalingu – visoje Lietuvoje buvo bemaž baigta naikinti kaimų sodas ir žmones perkelti į grupines, į didžkaimius, kaip juos taikliai yra pavadinęs poetas Albinas Žukauskas. Tai buvo antroji tremtis Lietuvoje! Jeigu žmonės būtų išlikę iki naujosios Nepriklausomybės savo vietose, mažiau būtų buvę vargo ir nesupratimų, ištikusių kaimo gyventojus. Išstojimas iš kolchozų buvo panašus į „stojimą“ – viršų paėmęs ideologinis, politinis, o ne praktiškas, racionalus protas padarė tai, kas ir šiandien matyti visoje Lietuvoje pakelėse – lyg po karo Karaliaučiaus griuvėsiai kiauřmėmis žiojėjantys buvę dideli kaimo bendruomenių pastatai, fermos, sandėliai. Tiek to! Gimtinės pradžią primena sravenančios upelės Balčia ir Žalpė. Apnaikintos, apgadintos, jos vis tiek skleidžia tą patį neužmirštamą gaivos, jaukumo ir miglotos vilties kvapą. Betgi jau ir čia piniginga kaubojiška agresija: sumanyta nugremžti Balčios upelio šlaitus, ištiesinti Kražių-Nemakščių plentą ties Milžavėnų kaimu, nors pati Balčios upelė ir jos aplinkuma paskelbta ar tik ne kažkokiu hidrografiniu draustiniu!

Nukelta į 8 psl.

Juozas Aputis ir Henrikas Gudavičius Zervynose, 2008 m.

Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotr.

Prezidento K. Griniaus 160-mečiui skirti renginiai vyks visus metus

Algis Vaškevičius

Šiomet minime Lietuvos prezidento Kazio Griniaus (1866–1950) 160-ąsias gimimo metines. Ta proga visus metus Marijampolėje vyks įvairūs renginiai, kurių metu bus prisimintas iš Sūduvos krašto, Selemos kaimo, kilęs prezidentas, jo, kaip gydytojo ir politiko, nuveikti darbai.

K. Grinius buvo prezidentas, gydytojas, rašytojas, visuomenininkas, bet pirmiausia jis buvo žmogus, tikėjęs, kad valstybė prasideda nuo pagarbos žmogui, nuo laisvo žodžio ir atsakomybės vienas už kitą. Jo pasirinkimai ne visada buvo patogūs, bet visada grindžiami sąžine. Būtent todėl jo laikysena ir mintys šiandien skamba stebėtinai aktualiai.

Marijampolės krašto ir Prezidento Kazio Griniaus muziejaus direktorė Rima Striaušienė sakė, kad būtent šis muziejus ir bus tas pagrindinis variklis, kuris nuolat visus metus kartu su kitais organizuos įvairius šiai progai skirtus renginius bei kvies žmones išsamiau pažinti K. Grinių.

Direktorė džiaugėsi, kad ne tik muziejus, bet ir įvairios kitos kultūros, švietimo organizacijos pateikė daug pasiūlymų ir iniciatyvų, kaip įdomiau, išradingiau paminėti jubiliejinį prezidento gimtadienį. Renginių planas visiems metams jau parengtas ir jis atrodo ištis išpūdingai.

Tam, kad šie metai būtų ne tik įvykių seka, bet ir prasminga kelionė, renginių programa suskirstyta į temines kryptis, atspindinčias svarbiausias Kazio Griniaus gyvenimo ir laikysenos linijas. Kiekviena potėmė leidžia pažvelgti į prezidentą per vertybes, kurios jį lydėjo visą gyvenimą – sąžinė, dialogą, žodžio laisvę, rūpestį žmogumi ir gyvą istorijos patirtį.

Pasak programos rengėjų, šios kryptys padeda ne tik lengviau orientuotis renginių gausoje, bet ir pamatyti, kaip Kazio Griniaus idėjos gyvena skirtingose srityse – pokalbiuose, knygose, judėjime, mieste, vaikų pasaulyje ir tylioje atmintyje. Tai kvietimas kiekvienam atrasti savo būdą būti šių metų dalimi.

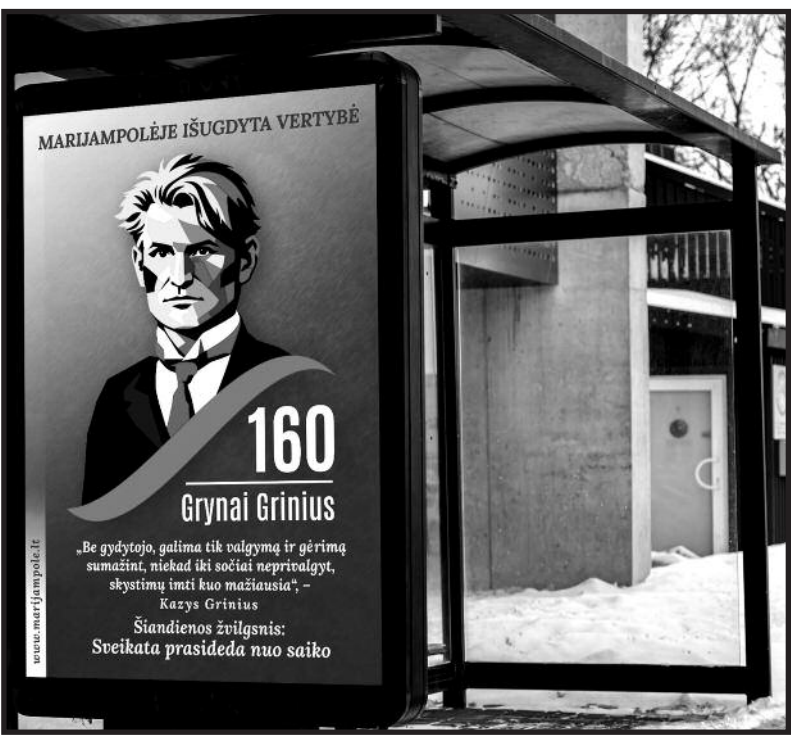
– Esame suplanavę tikrai daug įdomių renginių, skirtų K. Griniui. Parengėme projektą Lietuvos kultūros tarybai ir tikimės gauti finansavimą. Lėšos jubiliejui bus skirtos ir iš Marijampolės savivaldybės biudžeto, ir iš mūsų muziejaus uždirbtų pinigų. Ypač norėčiau išskirti būsimas diskusijas, kurios prasidės jau kovo mėnesį, – atkreipė dėmesį R. Striaušienė.

Diskusijų ciklas su įdomiais ir žinomais pranešėjais „Kazys Grinius ir Lietuvos politiniai procesai 1920–1940 m.“ muziejuje suplanuotas kovo, balandžio, birželio, spalio, lapkričio ir gruodžio mėnesiais. Lapkritį Meilės Lukšienės švietimo centre vyks Marijampolės mokinių istorijos tiriamųjų veiklų konferencija, taip pat bus surengtas protmūšis muziejuje.

Pasak R. Striaušienės, glaudžiai bendradarbiaujama ir su Lietuvos Respublikos Istorinės Prezidentūros Kaune darbuotojais, kurie Marijampolės Petro Kriaučiūno viešojoje bibliotekoje rudenį pristatys parodą „Praktinė demokratija: Prezidento Kazio Gri-

niaus receptas“. Ten pat bus surengtos paskaitos „Iš praeities į ateitį: Kazio Griniaus vertybių kelias“ bei „Kazys Grinius: Marijampolės dovana Lietuvai“.

Bus organizuotos ekskursijos, vyks knygos „Sugadintas jubiliejus. Kazio Griniaus atsiminimai apie 1926 m. perversmą“ pristatymas, Rygiškių Jono gimnazijoje pakvies knygų paroda „Kazys Grinius: žmogus ir valstybė“. Kovo 11-osios proga buvo surengtas K. Griniaus jubiliejui skirtas pėsčiųjų žygis, kurį organizavo Sasnavos biblioteka. Centrinėje miesto J. Basanavičiaus aikštėje vasario mėnesį buvo atidaryta paroda „Kazio Griniaus politinė veikla 1920–1926 m.“ Tai gera proga pamatyti archyvinius dokumentus ir dar kartą pajusti, kiek daug gali vieno žmogaus drąsa, principingumas ir pasišventimas Tėvynei.

Paroda apie prezidentą J. Basanavičiaus aikštėje

Parodos atidarymo metu muziejininkas Tomas Kukauskas pristatė stenduose pateikiamą nuotraukų retrospektyvą, supažindinančią su K. Griniaus politine veikla 1920–1926 m. Paroda vizualiai atsiskleidžia prezidento politinį kelią nuo Steigiamojo Seimo nario ir Ministro Pirmininko pareigų iki Lietuvos Respublikos Prezidento. Per iš pirmo žvilgsnio trumpą, šešerius metus trukusį laikotarpį K. Grinius buvo išrinktas Steigiamojo Seimo (1920–1922), Pirmojo, Antrojo, Trečiojo Seimų nariu, VI Ministrų kabineto Ministru Pirmininku (1920 06 19 – 1922 01 18), Lietuvos Respublikos Prezidentu (1926 06 07 – 1926 12 17).

Iki vasaros pabaigos veiksianti paroda išsiskiria vizualiniu pasakojimu – joje beveik nėra dokumentų, daugiausia eksponuojamos autentiškos nuotraukos. Parodos atidarymą praturtino 1950-aisiais Prezidento K. Griniaus pasakytas Vasario 16-osios sveikinimas, išlikęs iki mūsų dienų.

Minint prezidento jubiliejų, pagaminti ir platinami unikalūs marškinėliai su užrašu „Grynai Grinius“, miesto autobusų stoteles papuošė išpūdingi pla-

katai, primenantys šį prezidentą. Žodis „grynai“ pasirinktas ir dėl skambesio, ir dėl to, kad K. Grinius buvo tikras, be pagražinimų ir be baimės pasakyti tiesą asmuo, turėjo tvirtą stuburą. Šiuose plakatuose įrašytos autentiškos K. Griniaus citatos – jo žodis toks, koks buvo pasakytas ar parašytas.

R. Striaušienė sakė, kad gegužės 16-ąją, minint Tarptautinę muziejų dieną, bus surengta teatralizuota ekskursija su Joana ir Kaziu Griniaus. Itin išpūdingas turėtų būti tos dienos renginys, skirtas pirmajam lietuviškam viešam vakarui Sūduvos regione, kurio metu suvaidintas spektaklis „Amerika pirtyje“. Vytauto Didžiojo parke bus atidengta išpūdinga interaktyvi Kazio Griniaus skulptūra.

Prezidento sukaččiai skirti renginiai vyks ir Marijampolės vaikų lopšelio-darželio skyriuose, o moksleiviai bus pakviesti dalyvauti videosiūžetų konkurse „Tautinio atgimimo pėdomis“. Gruodžio 17-ąją, prezidento gimimo dieną, Marijampolės krašto muziejuje bus surengtas jubiliejinis minėjimas ir moksleivių konkursų dalyvių apdovanojimai.

Marijampolėje lankytojus kviečia prezidento Kazio Griniaus muziejus, įkurtas name, kur jis gyveno su šeima. A. Vaškevičiaus nuotr.

Tradicinė, bet naujai besiangažuojanti Vilniaus knygų mugė (2)

Astrida Petraitytė

Mugės programoje, žinoma, žymėjasi renginius, pristatančius mane jaudinančias temas, tai pirmiausia – tarpukaris, laikinoji sostinė Kaunas ir Mažoji Lietuva, Rytprūsiai, Prūsija.

Tarpukaris, laikinoji sostinė Kaunas

Į Kauną kaip Lietuvos laikinąją sostinę, kaip ne tik vietinės, bet ir užsienio politikos centrą tinka pažvelgti per Magdalenos Avietėnaitės prizmę. Domėdamasi užsienio reikalų ministro Dovo Zauniaus asmenybe ir veikla, esu patyrusi, kad jo siekta Avietėnaitę skirti diplomatinėn tarnybon, kreiptasi tuo klausimu į įvairiose šalyse reziduojančius mūsų diplomatus, sulaukta skeptiškų reakcijų: nebūtume suprasti, jei Lietuvai atstovautų moteris...

Nuskubėjau į Nacionalinės N. K. Čiurlionio dailės muziejaus išleistos knygos „Šviesa pro stiklo lubas: Magdalena Avietėnaitė (1892–1984) – tarpukario valstybės įvaizdžio kūrėja“ pristatymą; o jame dalyvavo ir leidinio sudarytojos Violeta Karmalavičienė bei Kristina Blankaitė, ir leidinio dizainerė Julija Tolvaišytė-Leonavičienė, ir parlamentarizmo istorijos tyrėja Vilma Akmenytė-Ruzgienė, ir istorikas, diplomatas Vytautas Žalys. Punktyriškai priminta Avietėnaitės biografija. Galime pasitelkti ir enciklopedijos žinias:

„Avietėnaitė Magdalena 1892 12 22 Brazavos (Kalvarijos vlsč.) 1984 08 13 Putnam (Connecticuto valstija, Jungtinės Amerikos Valstijos), lietuvių žurnalistė, spaudos darbuotoja, Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių visuomenės veikėja, bibliotekininke.

1899 su šeima emigravo į Jungtines Amerikos Valstijas, apsigyveno Worcesteryje. 1914 baigė Ženevos universitetą. 1914–20 redagavo savaitraštį Amerikos lietuvis. 1920 grįžo į Lietuvą. 1920–40 dirbo Užsienio reikalų ministerijoje, 1924–26 agentūros ELTA, 1926–38 Spaudos biuro, nuo 1938 Spaudos ir informacijos departamento direktorė“ (www.vle.lt)

Enciklopedijoje pernelyg kukliai nusakytas jos vaidmuo besikuriančioje Lietuvos valstybėje, o renginio dalyviai knygos herojei negailėjo pakilių žodžių.

Leidinio idėja išsirutuliojo iš analogiško pavaadinimo parodos, surengtos M. K. Čiurlionio muziejuje Avietėnaitės 130-ojo gimtadienio proga. Mat muziejaus bibliotekai Valentina Gustainytė, priekario žurnalisto Valentino Gustainio dukra, patikėjo Avietėnaitės knygas, paliktas jai traukiantis į Vakarus ir artimųjų bei draugų išsaugotas.

Žalys nušvietė diplomatinę situaciją tarpukariu – tai būta „uždaro vyrų klubo“, moterys pasiuntinybėse atlikdavusios tik techninį darbą (tik retos diplomatinio rango išimtys). Lietuva moterims taikytas „stiklo lubas“ vienu atveju pradaužė: atstovau-

Knygos „Šviesa pro stiklo lubas: Magdalena Avietėnaitė (1892–1984) – tarpukario valstybės įvaizdžio kūrėja“ pristatymas.
A. Petraitytės nuotraukos

dama Eltai, Avietėnaitė dalyvavo tarptautiniame spaudos agentūros vadovų suvažiavime Berne – ir nuotraukoje tarp bene 32 vyrų ji vienintelė moteris. Avietėnaitė kaip spaudos biurui vadovavusi Užsienio reikalų ministerijos darbuotoja buvusi labai iniciatyvi, išties kūrusi pozityvų Lietuvos įvaizdį. Jos asmenybei komplimentų negailėję Kaune tarpukariu rezidavę užsienio diplomatai.

Kalbėtojai pažymėjo ir Avietėnaitės vaidmenį pirmos sovietinės okupacijos metais – rizikuodama gelbėjo slaptąjį URM archyvą. 1944 m. pasitraukusi Vokietijon, ji darbavosi Lietuvos Raudonajame kryžiuje, išitraukė ir į VLIK'o veiklą. O persikėlus į Ameriką, sakyta, Avietėnaitė ne iškart rado darbą – mat neturi JAV pilietybės, jau ir 55-ių...; vis dėlto galiausiai pavyko įsidarbinti bibliotekose; ji tvarkė ir Amerikos lietuvių kultūros archyvą Putnamo mieste.

Knygos dailininkė Tolvaišytė-Leonavičienė pažymėjo, kad viršelio dizainas ne atsitiktinis: mėlyna spalva esanti diplomatinės spalva, užrašas struktūruotas taip, kad simbolizuotų pramuštas stiklo lubas...

Tarpukario Kaunas pristatytas ir prieš keletą metų Knygų mugėje atsiradusia trumpąja – 20-ies minučių – pokalbių forma („Šortai“). Žurnalistas Aud-

rius Ožalas kalbino knygos „Namai ir likimai. 10 tarpukario Kauno istorijų“ autore Viktoriją Vitkauskaitę. Iš pokalbio patyrėme, kad jai buvo svarbūs abu sandai: namų architektūra ir juose gyvenusių žmonių likimai. Į šį „dešimtuką“ pateko ne tik tarpukario Lietuvos svarbiųjų veikėjų, pvz., Jadvygos ir Juozo Tūbelių, vilos, bet ir eilinius darbus dirbusių pasistatydinti šeimos namai. O pristatytieji likimai dažnai dramatiški ir net tragiški – ne vienas traukėsi karo pabaigoje į Vakarus, kai kurių laukė tremtis. O juk namai statyti ilgam ir laimingam gyvenimui, jie moderniai europietiški – parketai ir pan. Ožalas paliudijo: knygoje atsiskleidžia ir valstybės likimas; jis išreiškė viltį, kad darbas bus tęsiamas, gi dar gausiai likę iškilių laikinosios sostinės namų su vienaip ar kitaip spalvingais gyventojų likimais. Pašnekovė prisipažino vedanti ekskursijas po tarpukario Kauną, reginti žmonių susidomėjimą.

Laikinąją sostinę Kauną galima pristatyti ir, atrodo, siauru aspektu – per miestą ištikdavusius potvynius. Bet Pranas Šarpanickas jau ir knygos pavadinimu liudija neapsiribojęs vandens kilimo ar nuslūgimo statistika – „Tarpukario Lietuva. Kai Kau-

Nukelta į 5 psl.

M. Mažvydo veikalo kritinį leidimą pristato (iš k.): I. Lemeškinas, S. Narbutas, P. U. Dini, G. Blažienė

Savo veikalą apie Prūsijos masonus pristato K. Rekašiūtė, greta – S. Narbutas, A. Baublys, S. Pocytyė

Atkelta iš 4 psl.

nas skendo 100 kartų“. Renginį moderavo žurnalistas Virginijus Savukynas, autoriui talkino išpūdziais apie knygą pasidalijęs aktorius Evaldas Leskauskas, o ekrane regėjome filmuotus patvinusio Kauno kadrus. Pasak Šarpnicko, pagrindinis informacijos šaltinis jam buvusi tarpukario spauda, o tuomečiai reportažai suteikė galimybę pajauti ir žmonių reakcijas, jų kasdienybę ir pan. Sužinota įdomybių, pvz., – Nemuno ledai sprogdinti ir bombarduojant iš lėktuvo, nesprogusius užtaisus kariai iš upės ištraukdavę ir pan.

Mažoji Lietuva

Pernai sukakęs Prūsijos kunigaikštystės įsikūrimo 500 metų jubiliejus ir šiemet pažymimas Martyno Liudviko Rėzos 250-asis gimtadienis – tinkamas pretekstas iš gausios Knygų mugės programos išsirinkti Mažosios Lietuvos „karoliukus“...

Vienas renginys taip ir įvardintas: „250 Prūsijos kuršininko Liudviko Rėzos metų“. Prisiminkime: Martynas Liudvikas Rėza/ Martin Ludwig Rhesa gimė 1776 m. sausio 9-ąją Kuršių nerijos Karvaičiuose, netrukus smėlio užneštuose; devynerių metų liko našlaitis, priglobtas giminaičių Kaukėnuose, mokėsi Karaliaučiaus lotyniškoje mokykloje, studijavo universiteto Teologijos fakultete, jame dėstė, vadovavo Lietuvių kalbos seminarui, buvo kunigas, mokslininkas, poetas...

Aptarti, kas bus nuveikta šiais metais susirinko nemažas būrelis; gi neringiškai bent sau juos yra paskelbę Rėzos metais. Renginio vedėjas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidybos skyriaus vadovas Gytis Vaškelis (pasirodo, įgaliotas Rėzos metų ambasadorius) kalbino Neringos miesto vicemerą Narūną Lendraitį, nidiškę ilgametę Thomo Manno „namelio“ vadovę Vitaliją Jonušienę, Klaipėdos universiteto istorikę Silvą Pocybę ir istoriką, dabar Seimo narį Valdą Rakutį. Vaškelis pirmiausia atkreipė dėmesį į eksponuojamus jau septynis soli-

Buvo įdomu išgirsti Jonušienės liudijimus apie Kuršių nerijoje dar sovietmečiu, 1975-aisiais, pažymėtą Rėzos 200 metų sukaktį – vienas iš pagrindinių veikėjų tuomet buvo krašto atminimo puoselėtojas tautodailinikas (jau a. a.) Eduardas Jonušas. Pasak Jonušienės, jiems didelė atspirtis buvusi dar 1969 m. išleista literatūrologo Albino Jovaišos monografija „Liudvikas Rėza“. Taigi šis vardas buvo tarsi „įteisintas“, bet kaip vėliau pažymėjo ir Vaškelis, ir Pocybė, sovietmečiu, o ir po Kovo 11-osios Rėzą žinojome kaip folkloristą, liaudies dainų rinkėją, visiškai ignoruodami teologo, mokslininko veiklą, solidžius veikalus (štai Citavičiūtės parengtų Raštų pirmajame tome tokie iš vokiečių kalbos versti veikalai: „Lietuviškos Biblijos istorija“, „Filologinės-kritinės pastabos lietuviškai Biblijai...“ ir kt.). Pasak Jonušienės, tuokart reikėjo daug pastangų, kad iškiltų Jonušo sukurta Rėzos skulptūra – jo vyкта ir į Vilnių, atsivežtas Kultūros ministerijos atstovas, šis palaiminęs... Tad ažuolo skulptūra iškilo greta Pervalkos, ant Skirpsto kopos, nuo kurios matomi užpustytieji Karvaičiai. Beje, stulpe, virš kurio iškyla Rėzos galva, išskaptuotos eilutės iš jo eilėraščio „Nuskendęs kaimas“: „Šišion keleivi žiūrėkis naikinimo ranką! Keleri metai pirm to čia sodnai žydėjo. Gričiose dori kaimiečiai ramiausiai gyeno kaime, kurs nuo miško lig jūros kranto sau tęsės. O dabar ką matai!“ Pasak Jonušienės, dėl šio pabaigos klausimo irgi purkštavo sovietiniai prievaizdai, bet gerografiui prof. Vytautui Gudeliui atidarymo metu atsakius: „Taigi socialistinį rojų!“, skulptūra liko stovėti kokia Jonušo ir sukurta. Tuomet radosi ir Rėzos gatvė (tiesa, Liudo Rėzos), o nuo 2009-ųjų M. L. Rėzos kultūros centras (Juodkrantėje) skiria ir Rėzos vardo premiją. Jonušienė pažymėjo reikšmingus Juodkrantėje gyvenančios Klaipėdos universiteto istorikės Nijolės Strauskaitės darbus, ir vietiniams, ir visai Lietuvai aiškinant Kuršių nerijos istorinę svarbą (štai jos knyga, greta daugelio kitų – „Kuršių nerija – Europos pašto kelias“).

Pocybė, pati senųjų Klaipėdos krašto gyventojų palikuonė, regis, su nuoskauda pažymėjo, kad sovietmečiu neigta, dabar nepakankamai įvertinama būtoji krašto specifika – jame vyravusi dvikalbystė (vokiečių kalbos įtakos negalime ignoruoti), svarbiausia – protestantiškoji tikyba ir jos formuotas mentalitetas. Rakutis oponuodamas atsikirto: daryta visa, kas anuomet pagal sąlygas buvo galima, ne nuostolius, o pasiekimus reikia skaičiuoti (atsisaukė kaip „Ir anuomet dirbome Lietuvai“ variantas). Bet Pocybė akcentavo ir Rėzos bendradarbiavimą su Didžiosios Lietuvos intelektualais, bendros lituanistinės tradicijos kūrimą. Istorikei netrukus teko nustepti iš vicemero Lendraičio išgirdus, regis, naujieną, kad tarp daugelio Rėzos atminimui skirtų šiemėčių renginių – ir žurnalisto Edmundo Jakilaičio jau tradicinis plaukimas laivu, pasikvietus mokslininkus, kurie pakeliui aiškina, kas kur nutikę ir pan., būianti pakviesta ir Pocybė...

Rėzos jubiliejinių metų renginių, vardintų ir Vaškelių, ir Lendraičio, numatyta gausybė – dauguma Kuršių nerijoje ar Klaipėdoje, kai kurie ir Vilniuje. Ir parodos, konferencijos, folkloro šventės ir

V. Vitkauskaitės knygą „Namai ir likimai“ pristato autorė ir A. Ožalas

Eglės Gelažiūtės iliustracija M. L. Rėzos poezijos rinkiniui „Prutena“

džius Rėzos raštų tomus, kuriuos pasišventusi rengia (šis darbas dar nebaigtinis) dr. Liucija Citavičiūtė, taip pat – Rėzos eilėraščių, iš vokiečių kalbos išverstų Antano A. Jonyno, rinkinį „Prutena“ (2023) bei pernai, pažymint 200 metų nuo Rėzos dainų rinkinio pasirodymo išleistas jo „Lietuvių liaudies dainas“. Jis pažymėjo, kad be Rėzos, gal neturėtume ir K. Donelaičio „Metų“ – juos parengė, išleido kartu su savo vertimu į vokiečių kalbą. Vaškelis priminė: Rėza, nors labiau kuršininkas nei lietuvis, buvo susikūręs sau Gedimino vardą (rašė: Jediminas)...

kt. Visi dalyvavusieji gavome atvirutes su Eglės Gelažiūtės iliustracija Rėzos poezijos rinkiniui „Prutena“, kurios kitoje pusėje – QR kodas, kurį nuskaite regėsime visą ilgą renginių sąrašą.

Martyno Mažvydo paskutinio veikalą (vertimo iš vokiečių kalbos) „Forma chrikštima“ kritinį leidimą parengė du prūsistikos specialistai – Ilja Lemeškinas (dirbantis Prahoje) ir Pietro U. Dini (Pisos universitetas). Kiek netikėta – būčiau laukusi Mažvydą įvardintą autoriumi, o šiuos du mokslininkus ir su jų autoriniais tekstais leidinyje – parengėjais, bet programėlėje nurodyta: aut. Ilja Lemeškin, Pietro U. Dini, sud. Tomaš Hoskovec...

Renginyje dalyvavo abu autoriai (kalbantys, nors ir su akcentu, lietuviškai), prof. Grasilda Blažienė, moderavo MA Vrublevskių bibliotekos vadovas Sigintas Narbutas. Sakytą: leidinys gimė kaip Prahos lingvistų būrelio darbas, pasitelkus šio sambūrio propaguojamą visuminės filologijos metodą (kai vengiama esmės „paskandinimo“ smulkiose detalėse). Šį veikalą abu mokslininkai parengė pagal Torunės (Lenkija) bibliotekoje saugomą egzempliorių (pristatymo metu ekrane regėjome nuotrauką iš jų vizito bei paties veikalą fragmentus). Ligšiol žinotas vienas egzempliorius, jiedu suradę ir antrą. Lemeškino pažymėta: tai pirmas jų su Pietro bendras darbas, ligšiol tik skaite ir vertinę vienas kito publikacijas. O Mažvydas, pasak jo, „Formą...“ tarsi anonimiškai išleido – jo pavardė nenurodyta, tačiau į vertimą įterpdamas šiek tiek savo kūrybos (malda), vėl pasitelkė akrostichą.

Blažienė, pasisakė buvusi dažna viešnia pas šiuos mokslininkus tiek Prahoje, tiek Pisoje, pasidžiaugė, kad jų darbas „nekvepia prakaitu“, kupinas žaismės.

Buvo proga ir netikėtoje šviesoje išvysti Rėzą – pristatyta jaunos mokslininkės Kotrynos Rekašiūtės knyga „Masonai kultūriniame Prūsijos Lietuvos ir Klaipėdos krašto gyvenime: XVIII a. – XX a. pirma pusė“. O joje, sakytą, du pagrindiniai herojai – teologas Karaliaučiaus universiteto profesorius Martynas Liudvikas Rėza ir politikas, valstybės veikėjas Theodor von Schön. Renginį vedęs Sigintas Narbutas turėjo progos pakalbinti ir autorę, Lietuvių kalbos instituto darbuotoją, ir Klaipėdos universiteto istorikus Arūną Baublį bei Silvą Pocybę; pirmiausia jis pats prisipažino, kad skaitant iki paskutinio puslapio neapleidęs keistumo pojūtis.

Nukelta į 8 psl.

Atgiję laiškai žadina mintis ir jausmus...

Rimantas Vanagas

Lietuvos rašytojai galėtų pavydėti A. Vienuoliui-Žukauskui: regis, nė vienas kitas nesusilaukė tiek dėmesio, publikacijų, tekstologinių studijų ir prisiminimų knygų, kiek jis. O dar paminklas Anykščiuose, gatvių pavadinimai miestuose miesteliuose! Visas Anykščių muziejus su keliolika darbuotojų štai jau daugiau nei pusę amžiaus populiarino jo kūrybą, aptarinėjo įvairias asmeninio gyvenimo peripetijas, pradedant „Ažužerių Antaniuku“ ir baigiant jo dėde, poetu ir vyskupu Antanu Baranausku, garsiąja klėtele.

Daugelsyk aptarti ir politiniai vingiai Vienuolio gyvenime bei kūryboje, santykiai su besikeičiančiomis valdžiomis, kitais rašytojais, anykštėnais, žydais, kunigais, kaimynais, giminėmis, žmonomis, vaikais ir augintiniais ir t. t.! Net rašytoją artimiaus pažinojusios moterys (ar bent aktyviausios...) spėjo įsiamžinti jo paunksmėje.

Trumpai tarus, ištyrinėjom, apžiūrėjom Vienuolį iš visų pusių, iš kairės ir dešinės, iš viršaus ir apačios – lyg kokį vabzdį, prismeigtą prie kartono lapo...

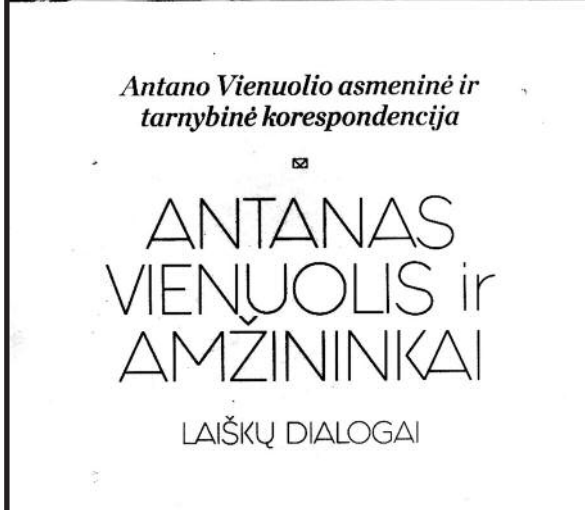
Ir štai – dar viena, itin solidi knyga – „Antanas Vienuolis ir amžininkai. Laiškų dialogai“. Pamačius ją, pirmiausia nusmelkė mintis: hm, ar ne perteklinis šis darbas? Klasikas tai klasikas, bet gal metas imtis kitų personalijų bei aktualijų?

Taip nusiteikęs, ėmiau sklaidyti šitą kelis kilogramus sveriantį veikalą. Pirmasis į akį kritęs dalykas – išnašos, kartais gerokai ilgesnės už patį laišką. Tai vėlgi nustebino – man visada atrodė, jog šaltinių nuorodos, juolab papildymai, aprašinėjimai būtini tik grynai mokslo studijose, gi platesniam skaitytojų ratui skirtuose leidiniuose jie – vien blaškantis, erzinantis balastas.

Tačiau atsitiko keistas dalykas: juo ilgiau knygą sklaidžiau, juo geriau supratau, jog būtent išnašos šiuo konkrečiu atveju yra nemenka vertybė: jos įveda į istorinį kontekstą, patikslina, paaiškina situaciją, kurios dažnas skaitytojas šiaip jau gal ir nežinotų. Patys laiškai – taip, jie atramos taškas, tyrinėjimo objektas bei informacijos autentiškas šaltinis, tačiau be komentarų sklandytų ore kaip vėjo nešiojamos klevo sėklos...

Kiek prireikė kruopštumo, atidumo, kantrybės ir atkaklumo, kad visos tos bluselės būtų surastos ir taškas taškan atsidurtų savo vietoje! Laiko sąnaudas sunku net įsivaizduoti...

Šis supratimas kėlė jau ne tik nuostabą, bet ir vis didesnę pagarbą knygos rengėjams: dr. Inga Liepaitė ir istorikui, muziejininkui Antanui Verbickui (Inga – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus vedėja, Antanas – A. Baranausko ir A. Vienuo-

„Antanas Vienuolis ir amžininkai. Laiškų dialogai“. Autoriai: Inga Liepaitė ir Antanas Verbickas. – Vilniaus universiteto leidykla, 2025

lio-Žukausko muziejaus darbuotojas, buvęs ilgameitis direktorius; beje, abu už studiją „Antano Baranausko asmeninė biblioteka“ 2017 m. pelnė Anykščių savivaldybės teikiama A. Baranausko premiją).

Vis dėlto klausimas, ar tikrai reikėjo šitos knygos, jaučiu, išlieka. Ne man asmeniškai, o aštriasnapiams kritikams, iš tolo tik ir uodžiantiems galiama gardų kšnelį, intrigėlę ar „kompromatą“. Gi Vienuolis...

Ak, tie klaidūs, klampūs Lietuvos istorijos vingiai! Lenkinę, rusinę, germanizavę, o labiausiai – kiršinę mūsų tautiečius. Sovietų valdžia, pasisavinusi tiesos monopolį, fašistais, tautos išdavikais apšaukė nepriklausomos Lietuvos kūrėjus, ypač tuos, kurie pasitraukė į Vakarus. O kai pagaliau atskrido „savų“ partijų partijyčių spiečius, ore vėl sukirbėjo klausimas – juodas tu ar baltas, savas ar apsimetėlis, naudingas mums ar ne? Ir ne tik klausimas – kai kas visai rimtai nirsta, mosuoja kardais...

Ši problema, o greičiau nepasitikėjimas, gana tiesiogiai liečia sovietmečiu – tegu ir ne savo noru – gyvenusius bei kūrėjus menininkus, rašytojus. Tai gi – ir Antaną Vienuolį, jo pokario metų laikyseną,

kūrybą. Kas buvo, tas buvo: SSRS valstybine premija įvertintas romanas „Puodžiūnkiemis“ apie „darbininkų klasės kovą“, apsakymas „Išduktė“ su privaloma stalinine pabaiga, LSSR Aukščiausiosios Tarybos deputato statusas. O kas slypėjo po šia raudona „toreadoro“ skepeta?

Anykščių muziejus 2019 metais išleido knygą „Per Tamstos laišką į mane padvelkė pavasaris“, į ją buvo sudėtas A. Vienuolio-Žukausko ir tremtinių, politinių kalinių bei jų artimųjų epistolinis palikimas. Laiškai įtikinamai paliudijo, jog rašytojas, pasinaudodamas deputato knygele, nuolat „bombardavo“ valdžią, užstodamas jo pagalbos prašiusius žmones. Negana to, didelę savo literatūrinių honorarų dalį – dešimtis, šimtus tūkstančių rublių – jis įvairiais būdais, įvairiom formom (šilti drabužiai, vaistai, maistas, perlaidos...) išsiuntė Sibiro tremtiniams lietuviams.

O štai naujoji Anykščių muziejaus išleista knyga „Antanas Vienuolis ir amžininkai. Laiškų dialogai“ dar plačiau išskleidžia rašytojo žmogiškųjų ryšių bei interesų spektrą. Pokario metų Vienuolio korespondencija ypač galėtų sudominti vyresnio amžiaus išeivius – ji dokumentiškai, dalykiškai liudija tikrąją sovietmečio dvasią (tiksliau – žiaurų idėjinį smurtą ir skurdą), faktines kūrėjo galimybes. Kaip, prievartaujant autorius, buvo rašomos, redaguojamos, leidžiamos knygos. Kaip buvo statomi bei vertinami spektakliai. Ir – kaip, kuo rizikavo pats kūrėjas, koks sielvartas ir kančia slėgė jo mintis, širdį...

Šiuo požiūriu itin iškalinga man pasirodė Irkutsko srityje tarnavusio kapitono I. Ponomariovo, perskaičiusio „Puodžiūnkiemio“ romaną, kritika, nusiūsta pačiam įtakingiausiajam SSRS rašytojų sąjungos laikraščiui „Literaturnaja gazeta“. Štai kelios ištraukėlės:

Jūsų romane kai kas man nepatiko. Manau, kad tas „kai kas“ – labai reikšminga. (...) Jūs nepateikėte nė vieno išbaigto komunisto portreto. Nė nekalbu apie komunistų vadovą. (...) Jūsų romane išreikštas kažkoks darbininkų ir ypač valstiečių pasyvumas Tarybų Rusijos atžvilgiu. (...) Argi Jūs negalėjote rasti gyvų žmonių, kurie buvo Rusijos bolševikų partijos gretose ir kartu su rusais kovojo už šviesią savo liaudies ateitį? (...) Revoliucionierių portretų neužbaigtumas ir neišraiškingas partijos vadovavimo darbininkų klasei aprašymas nulėmė tai, kad nesugebėjote surasti reikiamos dviejų tautų ryšio formos ir jų istorinio bendrumo. Mano nuomone – tai svarbus Jūsų romano trūkumas.

Šis apgalvotą kaltinamąjį aktą primenantis laiškas, Stalino valdymo laikais galėjęs pakreipti tolesnį A. Vienuolio likimą, laimė, buvo rašytas jau 1954-aisiais, praėjus pusantrų metų po tirono mirties. Tikriausiai todėl „Literaturnaja gazeta“ jo nepaskelbė, o persiuntė rašytojui, šis gi, puikiai susiorientavęs, kad atmosfera pasikeitusi, su I. Ponomariovu ne tik nesiginčijo, nesiteisino, bet atsakė jam formaliai, atmetinai, viso labo vos keliais sakiniiais: „Mano gyvenimo draugė labai serga, be to, ir aš pats negalavau“...

To laikmečio nepatyrusiam tikriausiai sunku net įsivaizduoti, kaip giliai, į kiekvieną žingsnį ir smulkmeną buvo įsiskverbusi politinės bacilos. Net politikos it maro vengiantys žmonės prieš savo valią nejučia tapdavo dviveidžiai, dvilypiai – viena galvodami, privalėjo kitką sakyti, rašyti, deklamuoti. Kiekvienas, net menkiausias žmogelis, tai išgyveno, patyrė savaip.

Būdamas studentas, universitete laikiau egzaminą iš rusų literatūros, konkrečiai – M. Šolochovo romanų „Pakelta velėna“ ir „Tykūsias Donas“. Dėstytoja, žinomo stalinisto J. Žiugždos žmona ir taip pat gūdi stalinistė, jau buvo berašanti man pažymį, bet staiga paklausė, koks Šolochovo herojus man labiausiai patikęs? Ilgai nesvarstęs atsakiau, jog mano *dūšiai* artimiausias Grigorijus Melechovas: jis nuoširdžiai ieško savo tiesos, myli ir kenčia, klumpa ir vėl prisikelia, – jis man suprantamas, gyvas žmogus. O štai Makaras Nagulnovas (fanatiškas kolektyvizacijos kovotojas su „klasiniu priešu“), man atrodo neįtikimas, kažkoks metalinis... Dėstytoja stai ga susiraukė, supyko: „Aš ne taip per paskaitas jums sakiau! Už tokią nuomonę penketo nebus!“

Nukelta į 8 psl.

Dr. Inga Liepaitė ir A. Verbickas pristato naują leidinį apie A. Vienuolį Panevėžio G. Petkevičaitės-Bitės bibliotekoje. 2026 m. vasaris. Tautvilio Užos nuotr.

Vytautas Mačernis
PAVASARIS

II

Ūždamas per dangų šiltas marių vėjas
Neša grįžtančius paukščius per vandenį plačius
Ir, dainuodamas į sausumą atėjęs,
Išmeta iš medžių jau supuvusius lizdus.

Ir nueina šniokšdamas per lygumas pilkąsias;
Nuo dangaus šiurkščiai nuplėšia debesų skaras:
Saulės kamuolys plačiai palieja žemėn tąsyk
Virpuliuojančios ir plūstančios ugnies upes.

Medžių pumpurai pilki, poškėdami dusliai,
Aižėja ir skleidžiasi gleivėtais lapais
Ir toli aplinkui nirtulingai kvepia.
Džiūsta vėjuje ir saulėje visi keliai;

Ir širdis į tolimas melsvas įsižiūrėjus,
Jais norėtų skrist tolyn, kaip skrenda vėjas.

Juozas Kėkštas
LIŪDNO VĖJO ALĖJOJE

Liūdno vėjo alėjoje, drauge,
lūžta žingsniai, sunki kelionė.
Kur pažiurau – vis kryžiai auga,
o po jais – nužudytos svajonės.

Ruduo gelstančiais lapais kloja
žemę, siaučia vėjai įnirtę,
kapų aidą žemė kartoja,
liepia laimę pamiršti ir mirti.

Nepamiršt liepia tik ir žinoti:
lange grotos ir aštrios vielos.
Gal todėl dangaus mėlyną plotį
taip myliu, mano drauge mielas.

Gal todėl negaliu nurimti,
einu tolin dantis sukandęs.
Juk iš naujo man nebegimti.
Nenukris jau nuo rankų grandys

Reikia skirtis. Paspauskime delnus,
nors drauge kovojom ir ėjom.
Tu ryt eisi žibančiais kalnais,
aš – liūdnom kiparisių alėjom.

Henrikas Nagys
MEDŽIAI ATEINA Į DIDMIESTĮ

Gatvių sankryžose tingiai stoviniuoja valkatos.
Į skylėtus puspadžius degioja degtukus.
Ir kvatoja pragertais balsais užkalbinę nekalną
priemiesčio mergaitę, nešančią žibuoklių krepšiučius.

Purvinos jų šypsenos iš lėto stingsta,
kai jie mato, kaip per vakaro miglas tirštas
brenda šlamančiais, didžiuliais žingsniais
paskui mažąją mergaitę nuostabiai keista,

efoto.lt nuotr.

tylinti minia. Žalius, žvaigždėtus plaukus
užskleidę ant apsamanojusių kaktų,
neša jie drėgnais delnais suskliautę
tūkstančius kaštanų žvakių uždegtų...

Auksas už stiklų ir miegančios alėjos suliepsnoja,
žalvario karaliai ir poetai pramerkia akis;
ir aliejaus dėmės žydi uosto vandeny pajuodusiam,
kai juos paliečia klajojančių deglų ugnis...

Medžiai atėjūnai padegė jau visą miestą:
stovi rūstūs jų sargybiniai prie rūmų, smuklių, fabrikų. –
Veidus jiems, suaižyto ir trupančio akmens, nušvietę
žemės amžinu krauju, liepsnojančiu iš pumpuro sakų.

Alfonsas Nyka-Niliūnas
NAMELIAI PRIE UPĖS

Norėčiau tau surasti paliktus iš džiaugsmo namelius
Prie upės, šniokščiančios krauju,
Kad vieną valandą galėtum ten gyventi ir neliūst,
Ir vieną valandą sapnuot tyloje jų;

Išgirst pavasarį ir jo šauksmus gilius,
Neramų rudenį, niūniuojantį niūriai,
Po to palikt prie upės šniokščiančios krauju tuos namelius
Ir tik numirt į juos pareit.

Kazys Bradūnas
SAPNAS APIE ŠIAURĘ

Vėsioj, begalinėje šiaurėj
Tėviškės sodai šlama
Man kas naktį sapnuos.
Vėsioj, begalinėje šiaurėj
Žvaigždės virš protėvių namo
Klausosi žemės dainos.

Vėsioj, begalinėje šiaurėj
Ant Nemuno kranto molėto
Miega šventi ąžuolai...
Kaip gera... Tartum gulėtų
Aukšto piliakalnio kalne
Ir mano menki pelenai...

Vėsioj, begalinėje šiaurėj...

Vilniaus knygų mugė

Priekulės Ernsto Wicherto mėgėjų teatro artistai pristato rašytojo „Lietuviškus pasakojimus“.
A. Petraitytės nuotr.

Atkelta iš 5 psl.

Autorė pasisakė, kad medžiagos apie Prūsijos masonų ložes nėra gausu, daugiausia jos radusi Berlyno slaptajame archyve (Pocytė atkreipė dėmesį: XVIII a. archyviniai šaltiniai – tai ranka rašyti tekstai, juos iššifruoti nėra lengva).

Baublys (jis ir Vokietijos garbės konsulas Klaipėdoje) pasidžiaugė monografiją esant tam tikru lūžio tašku mūsų istoriografijoje – nuo sovietinių laikų susiklosčiusi tradicija vokiečius vis negatyvioje šviesoje vaizduoti, o reiktų prisiminti, kad lietuvių kalba Prūsijoje turėjusi daugiau teisių (mokyta mokyklose, valdžios potvarkiai skelbti ir lietuviškai) nei LDK. Visi kalbėtojai pažymėjo masoniškojo tinklo reikšmę asmeninių darbų, idėjų sklaidai. Pagrindiniai monografijos herojai liudija: reikšmingi darbai daryti masonų ložėje susitelkus skirtingų sluoksnių atstovams – kultūros, akademinio pasaulio žmonės veikė kartu su politikais. Pocytės akcentuota: jei Rėza būtų buvęs tiesiog Karaliaučiaus universiteto dėstytojas, be ryšių su įtakingais Prūsijos ir visos Vokietijos asmenimis – ar būtų galėjęs „prisibelsti“ iki J. W. Goethes?..

Visgi reiškinių reikšmė nenusako jo esmės, tad kaip naiviai klausytojai teko teirautis: o koks masonų draugijos principas, ar turi pagrindo pasakojimai – bent populiarioj literatūroj – apie masonų ložių slaptumą, ypatingus ritualus... Atsakyta: masonų ložės buvusios uždarnos, bet ne slaptos; tai kuriai nors idėjai susitelkusi garbingų vyrų draugija; jie nuveikdavę visuomenės labui daug gerų darbų – štai Klaipėdos ložė „Memphis“ prisidėjusi prie teatro atstatymo po XIX a. vidury ištikusio gaisro...

Priekuliškiai atvežė įtraukiantį renginį, įvardintą: „XIX ir XXI a. Priekulės rašytojai. Ernsto Vicherto knygos ‘Lietuviški pasakojimai’ ir Editos Barauskienės knygos ‘Karo

vaikų likimai’ pristatymas“. Programa buvo tokia turtinga, netelpanti į griežtus renginio rėmus (45 min.), kad nuotoliu turėjusi savo knygą pristatyti Barauskienė parodyta ekrane trumpai ir be garso. Bet apie jos kūrybą renginyje žodį tarė prof. Domas Kaunas, įvertinęs gan gausų knygų kraitį kaip „tėviškės literatūra“, priminęs: Editos mama žemaitė, ištėkėjusi už mažlietuvių – tad rašytojai svarbi Mažosios Lietuvos ir Didžiosios Lietuvos suartėjimo tema.

Vicherto „Lietuviškus pasakojimus“ išleidusios „Eglės“ leidyklos atstovė visus nuopelnus – vertimo iniciatyvos ir mecenavimo – priskyre renginyje dalyvavusiam Endui Deineravičiui, regis, verslininkui bei vertėjui iš italų kalbos. Pasak Deineravičiaus, mes per mažai pažįstame šio karšto kūrėjus, taip pat ir Wichertą – pagal jo „Šaktarpi“ pastatytas filmas „Elzė iš Gilijos“, bet pačios kūrybos kaip ir nesame skaitę. O jis istoriją neišgalvojęs, rėmęsis savo, teisėjo Priekulėje, patirtimi. Mecenatas pasidžiaugė sutikęs vertėją Ievą Perednienę, gyvenančią Vokietijoje, kuri sutiko imtis šio darbo. Kalbėtojas įvertino ir Mažosios Lietuvos nuopelnus Didžiosios Lietuvos lietuvybei, rašto išsaugojimui ir pan.

Priekulės meno ir kultūros centro kolektyvas – Ernsto Wicherto mėgėjų teatro trupė ištis nudžiugin, suvaidindamas epizodus iš kelių šio autoriaus apsakymų; galėjome prisiminti „Šaktarpi“, „Ansą ir Grytą“ ir kt. Aktoriai išraiškingai bei emociškai, gal kiek ir „liaudies teatro“ stilistika perteikė mažlietuviškas istorijas, kuriose ir lietuvių-vokiečių prieštara, ir tiesiog tarpasmeninių santykių psichologija skleidės.

Telieka paklausti: jei Priekulės teatras *drįsta* vadintis Wicherto vardu, kodėl knygos autorius yra Vichertas?

Pabaiga kitame numeryje

Antanas Vienuolis

Atkelta iš 6 psl.

„Politiškai bestuburiškas“ Vienuolis man primena Melechovą... Nereikia būti dideliu psichologu, kad suprastum, jog rašytojas nebuvo šventasis – greičiau bailokas, aukštaitiškai gaudulingas, žmogiškai pažeidžiamas. Tačiau turėjo stiprų savisaugos instinktą, būdingą daug iškentėjusioms tautoms: kad ir kaip nemiela ar pikta, taiktykis su tuo, kas neišvengiama. Gudrauk, slapukauk, bet išsaugok tai, kas svarbiausia, o svarbiausia – tikrai ne politika... Sąžinė, teisingumas, tėvynė – aukščiau visko!

Kur tai girdėta? Ar ne iš kito iškilaus aukštaičio – Vaižganto lūpų? Jo žodžiai šiandienos sueižėjusiame, susipriešiniame pasaulyje skamba kone kaip lemtingas priesakas: man nesvarbu, baltas tu ar mėlynas, svarbu, kad nebūtum *padliecas*...

Ak, lietuviai... Kokie mes šandien narsūs teisti, smerkti atbuline data! Kodėl taip nenorime pripažinti, jog ir viename žmoguje geba sutilti gausybė prieštaringų spalvų, jo anaiptol nepražudydamos? Ar sparčiai nykstantiai tautai nebūtų perspektyviau ieškoti bendresnio, patikimesnio, esminius dalykus aprepiančio vardiklio?

Dabar madinga hipotetiškai svarstyti (gražbyliauti, demonstruoti intelektą...): o kas būtų nutikę, jeigu vėjas tą vakarą būtų pūtes ne iš šiaurės, o iš pietų? Arba: o jeigu

Vytautas Didysis nebūtų nukritęs nuo žirgo?.. Tarkim: Vienuolis pokary užsisklendžia už devynių sienų, neparašo nei „Išdukterės“, nei „Puožiūnkiemio“, negauna valstybinės premijos, netampa LSSR Aukščiausiosios Tarybos deputatu. Ir ką mes laimime?

Ar būtų sugriuvusi sovietinė imperija be Vienuolio? Ne. O literatūros mylėtojai nebūtų sulaukę sodrios, meniškai įtaigios knygos „Iš mano atsiminimų“ su visa galerija skausmingų lietuviško kaimo herojų – Ažuozerių „astronomu“ Šmukštaru, gediminaičiais ir muziku, arkliavagio dukra, samdinės Alenos likimu. Neturėtume ir romantiskų, karžygiškų, lietuvišką dvasią keliančių legendų, padavimų apie Šventavartę, Naglio kalno lobius, Platelių ežero paslaptį ir kt. O kas be Vienuolio būtų užsistojęs valdžios nemalonėn pakliuvusius anykštėnus, nušluostęs tas kelių dešimčių tremtinių ašaras, padavęs jiems duonos žiaubere?..

Mano galva, šitaip vertinant, daug kas tampa aiškiau, teisingiau, šilčiau. Lietuviškiau.

Tokią tad radau prasmę naujojoje Anykščių A. Barausko ir A. Vienuolio-Žukausko muziejaus knygoje apie nūnai ne vienam, ypač jaunam, tautiečiui nuobodų ir nusibodusį rašytoją. Užvertus paskutinį lapą, knyga man nebeatrodė perteklinė ar nepakeliamai sunki – greičiau vertinga bei aktuali.

Kūrybai reikia kaltininko

Atkelta iš 3 psl.

O ten buvo toks įsidėmėtinai nuostabus kelio vingis iki tilto. Kiek tas viskas kaštavo ir kaštuos? Kodėl sumanytoji autostrada pro Kryžkalnį į Tauragę ar Tilžę būtinai turi skriausti menkesnę savo sesę – kol bus tiesiama autostrada, transportas judės šituo naujai suknaisiotu plentu? Suprantu, kad tie, kurie per savo žemę laksto galingais civilizacijos tankais, iš tokių samprotavimų šėtoniškai pasijuoks, bet... juokiasi tas, kas juokiasi paskutinis!

Kas pasirašo po tokiais projektais, ar jie mirtinai reikalingi, ar kas nors iš panašių projektų neišikiša sau į kišenę? Kiek mes turėsime kinkuodami galvas kalbėti, jog Lietuvoje nėra valstybės žmonių rankos?

Kol galutinai neišnyko atminties ląstelės, labiausiai gaivina ano, vaikystės, gyvenimo prisiminimas. Tūkstantąjį kartą negali atsidėkoti Kūrėjui už tai, kad jis žmogui įtaisė tokį stebuklą – atmintį.

Esate labai vaizdžiai papasakojęs apie savo debiutą. Labiausiai įsiminė iš ano mokyklos literatų susirinkimo atkeliavusi nuostata – sakyti tiesą, kad ir kokia ji būtų. Kam tokia tiesa iš jau žinomų rašytojų yra padėjusi? Ką iš gabių literatų esate palydėjęs į didžiąją literatūrą?

Ar galvoje turimas mano pasipasakojimas, kaip kadaise Viduklėje, kai buvau devintoje klasėje, parašiau tokią vos ne apysaką – apie

pergalingus sovietinių partizanų žygius? Jos ir pavadinimas buvo nuostabus: „Už tėvynę, už laisvę“... Ten vienoj vietoj po savo žygių tie partizanai traukia mišku, o ką tik po baisios liūtys, ir dabar dar pliaupia lietus, o autorius rašo, kad po partizanų kojomis traškėjo šakelės! Klasiokas Vincas Pilitauskas ir paklausė: „Kaip galėjo traškėti, jeigu taip prilyta?“ Ir čia yra proga pasidžiaugti minėtąja Kūrėjo dovana, taip pat ir Vinco tiesumu – visam laikui ta pamoka išpūdinga dėl savo tikrumo!

Ką esu kur nors palydėjęs? Dešimtį metų išdirbau „Literatūros ir meno“ savaitraščio, dvidešimtį – „Pergalės“, o vėliau – „Metų“ žurnale, tai perskaityti ir išspausdinti arba siūlyti išspausdinti teko nemažai autorių būrio kūrybos. Taip pat ir jaunųjų, pradedančiųjų. Du atvejai – atvirkštiniai tam, vidukliškiui – atmintį, matyt, irgi išliks visam laikui – dviem autoriams dėl jų redakcijai pateiktų kūrinių išsitariau atvirai, kaip man atrodė, ir šitų autorių atmintis tą mano išsitarimą iki šiol prisimena, regis, kitaip nei aš aną Vinco Pilitausko. Tiesa, ir aš daug ką prisimenu kitaip... Vieną irgi visiems laikams: maniau, kad mano novelė, pasiūlyta žurnalui, visai pusė velnio, bet žurnalo redaktorius jos nespausdino ir atidavė, ant lapo kampo užrašęs rezoliuciją – „Grąžinti autoriui“...

Tęsinys kitame numeryje